

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.093>

ZAMONAVIY BAHOLASH JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING AHAMIYATI

Qo‘chqarova Shakarjon Azimboy qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

email: shakarjon04111996@gmail.com

orcid: 0009-0004-7835-1828

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda baholash jarayonida pedagogik diagnostikaning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Unda Pedagogik diagnostikaning nazariy-metodologik asoslari, baholash jarayonida pedagogik diagnostikaning funksiyalari, pedagogik diagnostika metodlari va vositalari diagnostika natijalaridan ta‘lim jarayonini takomillashtirishda foydalanish, tajriba-sinov natijalari va ularning tahlili yoritilgan. Shuningdek, pedagogik diagnostika natijalaridan o‘qituvchining dars jarayonini rejalashtirish, ta‘lim metodlarini takomillashtirish va o‘quvchilarning ta‘limiy ehtiyojlarini aniqlashda foydalanishning pedagogik ahamiyati asoslangan. Pedagogik diagnostikaning ta‘lim jarayonida ilmiy-amaliy ahamiyati chuqur tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: pedagogik diagnostika, ta‘limiy baholash, formativ baholash, summativ baholash, diagnostik baholash, feedback, konstruktiv tanqid, rubrika, baholash mezonlari.

Abstract. This article highlights the role and significance of pedagogical diagnostics in the assessment process in primary education. It examines the theoretical and methodological foundations of pedagogical diagnostics, its functions in the assessment process, methods and tools of pedagogical diagnostics, the use of diagnostic results to improve the educational process, as well as the results of experimental studies and their analysis. The article also substantiates the pedagogical significance of using the results of pedagogical diagnostics for lesson planning, improving teaching methods, and identifying students’ educational needs. The scientific and practical significance of pedagogical diagnostics in the educational process is analyzed in depth.

Keywords: pedagogical diagnostics, educational assessment, formative assessment, summative assessment, diagnostic assessment, feedback, constructive criticism, rubric, assessment criteria.

Аннотация. В статье освещаются роль и значение педагогической диагностики в процессе оценивания в начальном образовании. Рассматриваются теоретико-методологические основы педагогической диагностики, её функции в процессе оценивания, методы и средства педагогической диагностики, использование

результатов диагностики для совершенствования образовательного процесса, а также результаты экспериментальных исследований и их анализ. В статье также обосновывается педагогическая значимость использования результатов педагогической диагностики при планировании уроков, совершенствовании методов обучения и выявлении образовательных потребностей учащихся. Научно-практическая значимость педагогической диагностики в образовательном процессе анализируется подробно.

Ключевые слова: педагогическая диагностика, оценивание образовательных результатов, формативное оценивание, суммативное оценивание, диагностическое оценивание, обратная связь, конструктивная критика, рубрика, критерии оценивания.

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim samaradorligini belgilash jarayonida baholash eng muhim vazifalardan hisoblanadi. O‘quv faoliyati aniq diagnostik tahlil asosida baholanishi nafaqat pedagog ish faoliyati mahsuldorligi shuningdek, o‘quvchida o‘quv muhitiga moslashuv hamda sifat ko‘rsatkichini belgilab beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf bosqichida o‘quvchilarda asosiy bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar shakllanadi. Shu bois ushbu jarayonda baholash jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish, o‘quvchilarning o‘zlashtirib borishini tizimli ravishda aniqlashtirib borish shuningdek, mavjud muammolarning maqbul yechimlarini topish alohida ahamiyat kasb etadi. Ta’lim sifatini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish, zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega bo‘lgan yoshlarni tayyorlash hamda ta’lim tizimining samaradorligini oshirish strategik vazifa sifatida qaraladi. 2024-yil 7-avgustdagi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining buyrug‘i bilan **“Mezonlarga asoslangan baholash tizimini umumiy o‘rta ta’lim maktablariga joriy etish bo‘yicha tartib”** tasdiqlangan. [1] Mazkur tizim baholash jarayoniga yangicha yondoshuvni o‘zida aks ettiradi. Shuningdek, **O‘zbekiston – 2030” strategiyasi** — ta’lim sifatini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish, maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta’limni takomillashtirishga qaratilgan. Strategiyaning ta’limga oid maqsadlari pedagogik diagnostikaning zamonaviy funksiyalari bilan bevosita bog‘lanadi. Strategiya ijrosi doirasida ta’lim natijalarini ko‘rsatkichlar asosida kuzatish va baholash mexanizmlariga alohida e’tibor berilmoqda[2] Chunki Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik diagnostika zarurati eng avvalo, ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma hamda malakalarini aniqlash va uning rivojlanish darajasini baholab borish ya’niki, ta’lim muhitini ta’lim jarayoni ishtirokchilari ehtiyojlariga moslashtirisha olish ehtiyoji bilan tasniflanadi.. Bugun diagnostik tahlil orqali ta’lim jarayoniga yondoshuv jarayoni mavjud muammolar aniqlanmoqda shuningdek, bugun faqat baho qo‘yish orqali o‘quvchi o‘zlashtirish ko‘rsatkichini aniqlash ta’lim jarayonida yetarli emasligini ko‘rsatib beradi. Pedagogik diagnostika mavjud jarayonni to‘laqonli aniqlab beradi. Mazkur pedagogik vazifani hal qilish bo‘yicha muhim chora tadbirlar amalga oshirilmoqda ya’ni ta’lim sifat ko‘rsatkichi yuqori darajaga olib chiqish asosiy masala hisoblanadi. An’anaviy baholash jarayonida o‘quvchi yakuniy natijalari tahlil qilinadi. ko‘pincha o‘quvchining faqat yakuniy natijasini aniqlash bilan cheklanib, uning bilimlarni egallash jarayoni, individual imkoniyatlari va rivojlanish dinamikasini to‘liq aks ettira olmaydi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik diagnostika ta’lim jarayonini chuqur tahlil qilish,

o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini aniqlash hamda ularga mos pedagogik yondashuvlarni belgilash imkonini beruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini aniqlash, ularning ta‘limiy ehtiyojlarini belgilash hamda ta‘lim jarayonini takomillashtirishda pedagogik diagnostika muhim ilmiy-pedagogik vosita hisoblanadi. Pedagogik diagnostika orqali o‘quvchining nafaqat o‘zlashtirish darajasi, balki uning individual xususiyatlari, rivojlanish dinamikasi, qiyinchiliklari va ta‘lim jarayonidagi faollik darajasi ham aniqlanadi. **Sinfidagi baholash o‘qitish jarayonining muhim tarkibiy qismidir. U o‘quvchilarning o‘rganish jarayoni yoki o‘zlashtirishdagi kamchiliklarini yaqqol ko‘rsatishga yordam beradi. Shu orqali o‘qituvchilar o‘zlarining o‘qitish usullarini moslashtirishlari va o‘quvchilarni yanada samarali qo‘llab-quvvatlashlari mumkin**” [3].

“Ta‘limiy baholash-o‘quvchilarning bilimlari, ko‘nikmalari, munosabatlari va boshqa xususiyatlari to‘g‘risida ta‘limiy qarorlar qabul qilish maqsadida ma‘lumotlarni tizimli ravishda yig‘ish jarayonidir” [4]. Pedagogik diagnostika masalalari olimlar tomonidan keng yoritilib kelinayotgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Jumladan, nemis pedagogi Kheyns Mandl va diagnostik yondashuvni rivojlantirgan tadqiqotchilar ta‘lim jarayonida o‘quvchi faoliyatini muntazam kuzatish va natijalarni tahlil qilishning ahamiyatini ta‘kidlaydilar.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda baholash faqat o‘quvchiga ball yoki baho qo‘yish vositasi sifatida emas, balki **ta‘limni boshqarish, o‘quvchining rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va o‘qitish strategiyasini takomillashtirish mexanizmi** sifatida talqin qilinmoqda. Xususan, formativ baholash konsepsiyasida o‘quvchiga muntazam fikr-mulohaza berish, uning xatolarini aniqlash va keyingi rivojlanish yo‘nalishini belgilash muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda pedagogik diagnostikaning ahamiyati ayniqsa yuqori. Chunki ushbu bosqichda o‘quvchilarda o‘qish, yozish, hisoblash, muloqot qilish, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish kabi fundamental kompetensiyalar shakllanadi. Mazkur jarayonda diagnostik baholash o‘quvchining boshlang‘ich tayyorgarlik darajasini aniqlash, o‘zlashtirishdagi bo‘shliqlarni aniqlash va individual pedagogik yordamni tashkil etish imkonini beradi.

Stiggins ta‘kidlaganidek, baholashning asosiy vazifasi faqat o‘quvchilarning erishgan natijalarini o‘lchash yoki ularni reyting asosida saralashdan iborat emas, balki baholash natijalaridan o‘quv jarayonini takomillashtirish va o‘quvchilarning keyingi o‘qish faoliyatini yo‘naltirish vositasi sifatida foydalanishdir. Muallif “assessment for learning” yondashuvida baholashni o‘qitish va o‘rganish jarayonining ajralmas qismi sifatida ko‘radi. Bunda o‘qituvchi aniq o‘quv maqsadlarini belgilashi, o‘quvchilarga ushbu maqsadlarni tushunarli shaklda yetkazishi, ishonchli dalillar asosida o‘quv natijalarini aniqlashi va olingan ma‘lumotlardan keyingi pedagogik qarorlarni qabul qilishda foydalanishi lozim [5]. Bugungi kunda diagnostik tahlil jarayonida baholash jarayoni formative hamda summative baholash tizimini tatbiq qilmoqda. Maktablar bosqichma-bosqich mazkur baholash tizimi bo‘yicha baholashni amalga oshirmoqda. “Formativ baholash o‘quvchilarning hozirgi o‘zlashtirish

darajasi bilan ular va o'qituvchi erishishni ko'zlayotgan daraja o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan.”

Formativ baholash-o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini muntazam aniqlash, olingan natijalarni tahlil qilish hamda shu ma'lumotlar asosida keyingi ta'lim faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan uzluksiz baholash jarayonidir. Uning asosiy maqsadi o'quvchiga shunchaki **baho qo'yish emas, balki uning qanday o'rganayotganini aniqlash va rivojlanishiga yordam berishdir**. “Samarali tarzda taqdim etilgan fikr-mulohaza ta'limni yaxshilashning nihoyatda kuchli vositasidir.”[6] Formativ baholash jarayonida o'qituvchi o'quvchining nimaga erishishi kerakligi va ushbu natijaga qaysi yo'l orqali erishi mumkinligini aniqlaydi.

Vazirlar Mahkamasining 263-sonli Qaroriga muvofiq, yangi baholash tizimi joriy etilgan maktablar xodimlariga 15 foizdan 40 foizgacha har oylik ustama beriladi. Ustama olish jarayoni 2 bosqichli reyting asosida shakllantiriladi: [7] 1-bosqich: Monitoring guruhi elektron jurnal ma'lumotlari asosida o'quvchilarning yillik o'rtacha baholarini tahlil qiladi va hududdagi eng yaxshi natija ko'rsatgan ilk 20% maktabni saralaydi. 2-bosqich: Saralangan maktablar ichida yangi tizimning to'g'ri yuritilgani, BSB tahlillari va loyiha ishlari sifatli bajarilgani tekshiriladi. BSB va CHSB ballarini hisoblash mezon (100 ballik tizim) Elektron jurnalda o'quvchining choraklik yakuniy bali jami 100 ballik mezon asosida formativ va summativ baholarning ulushidan kelib chiqib avtomatik hisoblanadi: Formativ baholash (FB)-10%: O'quvchining dars davomidagi kunlik faolligi, qiziqishi va topshiriqlarni bajarishini aks ettiradi. Bo'lim bo'yicha summativ baholash (BSB)-50%: Har bir bob yoki bo'lim yakunida o'tkaziladigan nazorat ishlari va loyiha ishlari. Chorak davomida odatda bittadan uchtagacha BSB baholash o'tkazilishi me'yor hisoblanadi. Choraklik summativ baholash (CHSB)-40%: Chorak yakunida o'tilgan barcha mavzularni qamrab oluvchi yakuniy imtihon bali. 2026-yilgi rasmiy pedagogik baholash mezonlarida ham formativ va summativ baholash, mezonlar va indikatorlardan foydalanish hamda feedback alohida kompetensiya sifatida ko'rsatilgan.

O'zbekistonda **bilimni baholashning yangi tartibi 2023/2024-o'quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich** umumiy o'rta ta'lim maktablarida joriy etila boshlandi. Buning huquqiy asosi-O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi farmoni.[8] Rasmiy hukumat manbasida aynan shu farmonga asosan **2023/2024-o'quv yilidan boshlab** umumta'lim maktablarida bilimni baholashning yangi tartibi bosqichma-bosqich joriy qilingani ko'rsatilgan.

2024-yil 7-avgustdagi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining buyrug'i bilan **“Mezonlarga asoslangan baholash tizimini umumiy o'rta ta'lim maktablariga joriy etish bo'yicha tartib”** tasdiqlangan. [9]

Yangi baholash tartibining asosiy yo'nalishlari

Bosqichli joriy etish: Yangi tizim dastlab ketma-ket bosqichma bosqich maktablarni qamrab olib bormoqda.

Shaffoflik va mezonlar: Bilim, ko'nikma va malakalar xolis baholanib, maxsus mezonlar ishlab chiqilgan.

Nazorat materiallari: Nazorat qilish jarayoni testlar Pedagogik mahorat hamda xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazlar tomonidan taqdim etilayotgan materiallar, namuna ko‘rsatmalari asosida amalga oshirilmoqda.

Tizim **xalqaro ilg‘or tajribalar**, xususan **Singapur tajribasi** bilan bog‘liq yondashuvlardan foydalanadi. O‘zbekistonning Pedagogik mahorat va xalqaro baholash markazi mutaxassislari Singapurda **baholash yondashuvlari, test topshiriqlarini tuzish, spetsifikatsiya jadvallari va yuqori darajadagi tafakkurni baholash** bo‘yicha maxsus treninglarda qatnashgan. Bu rasmiy hukumat manbasida qayd etilgan. Shuningdek, 2024-yilgi vazirlik dasturida **Singapurning Marshall Cavendish Education tashkiloti bilan hamkorlik** va ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy etish ko‘rsatilgan.

O‘zbekistonda yangi baholash tizimi xalqaro ilg‘or tajribalar asosida, jumladan Singapur ta‘lim tizimidagi zamonaviy baholash yondashuvlaridan foydalanilgan holda milliy ta‘lim sharoitiga moslashtirib joriy etilmoqda “Sinfda baholash -o‘quvchilarning o‘qishini hujjatlashtirish va takomillashtirishga xizmat qiladigan qarorlarni qabul qilishda o‘qituvchilarga yordam beruvchi axborotni to‘plash, talqin qilish va undan foydalanishni o‘z ichiga oladigan ko‘p qirrali jarayondir.”[10].

Pedagogik diagnostikadan tizimli foydalanish o‘qituvchiga o‘quvchilarning real ta‘limiy imkoniyatlarini aniqlash, individual yondashuvni kuchaytirish, o‘quv qiyinchiliklarini o‘z vaqtida bartaraf etish va ta‘lim sifatini oshirish uchun zarur pedagogik qarorlarni qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinflarda baholash jarayonida pedagogik diagnostikadan foydalanish o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini aniqlash, ta‘lim jarayonidagi qiyinchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish hamda o‘quv faoliyatini individuallashtirish imkonini berishi aniqlandi. Pedagogik diagnostika asosida tashkil etilgan baholash jarayoni o‘quvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki uning rivojlanish dinamikasi, topshiriqlarni bajarish jarayoni va individual ta‘limiy ehtiyojlarini ham hisobga olishga xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostika jarayonini tashkil qilish metodikasi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich: tayyorlov bosqichi

Mazkur bosqichda anketa so‘rovnomalar sxema-chizmalar tayyorlanadi, diagnostik jarayonni amalga oshirish uchun kerakli jihozlar tayyorlanadi. Tashkiliy bosqich diagnostik jarayon amalga oshiriladi. O‘z-o‘zini baholash yo‘nalishi diagnostika amalga oshirilayotgan o‘quvchilar pedagoglar jamoasi o‘z-o‘zini baholash jarayonini amalga oshiradi. Baho berish koreksiyalash yo‘nalishi mazkur bosqichda faoliyat baholanadi hamda mavjud xatoliklar tuzatish yo‘llari aniqlanadi. Diagnostik faoliyatda quyidagi yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Solishtirish; tahlil; bashorat; talqin qilish; natijalarni yetkazish; nazorat qilish takliflarni ishlab chiqish yo‘nalishlarida jarayon tashkil qilinadi.

Pedagogik diagnostik jarayonida rubrikalardan foydalaniladi. **J. Arter va J. Chappuis** rubrikani o‘quvchi faoliyati sifatini baholash uchun ishlab chiqilgan mezonlar tizimi sifatida ta‘riflaydi. Ularning yondashuvida samarali rubrika o‘quvchiga “Nima baholanadi?”, “Yaxshi natija qanday bo‘lishi kerak?” va “Natijani qanday yaxshilash mumkin?” kabi savollarga javob beradi. Rubrika ta‘limiy faoliyatning natijalarini to‘laqonli baholash uchun

ma'lum tizimga solingan baholashning asosiy vositasidir. Rubrikaning maqsad va kontekst, indikatorlar va mezonlar, darajalar, kriteriyalar, shkala, validlik, ishonchlilik, qoidalari va fikr-mulohaza kabi komponentalari mavjud. Pedagogik diagnostikaning muhim natijalaridan biri o'quvchilarning o'zlashtirishidagi individual farqlarni aniqlashdan iborat bo'ldi. Bir xil topshiriqni bajarish jarayonida ayrim o'quvchilar mavzuni tez o'zlashtirishi, boshqalari esa qo'shimcha tushuntirish va amaliy mashqlarga ehtiyoj sezishi kuzatiladi. Shu sababli diagnostik ma'lumotlar asosida differensial topshiriqlar, individual maslahatlar va qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etish maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi.

Baholash jarayonida feedback berish baholash jarayonida o'quvchining mavjud jarayonini avvalo o'zi tomonidan koreksiyalash shuningdek, o'qituvchi mavjud muammo yechimini ko'ra bilish va to'g'ri yo'naltirish vazifasini amalga oshiradi. B. S.Blum ta'lim maqsadlarini belgilashda o'quvchidan aniq kutilayotgan faoliyatni tizimlashtirish yondoshuviga asos solgan bo'lib, mazkur yondoshuv rubrikalarni tuzishda keng qo'llanib asos sifatida xizmat qiladi. O'quvchining bilim va ko'nikmalarini oldindan belgilangan mezonlar asosida baholash imkonini beruvchi vosita sifatida izohlaydi. Uning yondashuviga ko'ra, baholash mezonlari o'quvchiga undan qanday natija kutilayotganini ochiq-oydin tushunishga yordam bera olishi lozim. Bilamizki, taniqli olim **Brookhart** ta'limiy jarayonda belgilangan aniq baholash mezonlari bajarilish sifati darajalarini tavsiflovchi izchil mezonlar rubrikada aks ettira olish jarayoniligini ta'kidlab o'tadi. Baholash jarayonida feedbacklardan foydalanish o'quvchi nimani qayerda xato qilganini ko'ra olishi hamda nimada qiynalayotganini aniqlash imkonini beradi. Har bir o'quvchiga beriladigan fikr-mulohaza ta'lim maqsadlariga bog'liq bo'lishi kerak. To'g'ri berilgan Fikr-mulohazaning siri shundaki, faqatgina nima noto'g'riligini ko'rsatish yetarli emas; samarali bo'lishi uchun berilgan fikr-mulohaza istiqbolni belgilab berishi lozim. G'arb universitetlarida bir ibora bor: Har bir talabaga "feedback" kerak, tanqid yoki hukm emas. Chunki o'rni kelganida, hurmat va izzat bilan berilgan munosabat uni qabul qiluvchiga o'ziga xos "yo'l-yo'riq" sifatida foydali bo'lishi mumkin. Bunday "feedback" yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatuvchi vosita ham bo'lishi mumkin.

Shuning uchun, konstruktiv shaklda fikr yurituvchi insonlar "feedback" berilgan vaqtda, ta'lim oluvchi mulohazani oluvchi ham uni konstruktiv tarzda qabul qila olishi kerak.

Effektiv feedback tayyorlash uchun quyidagi bosqichlar va qoidalarga amal qilish lozim: Biz shu o'rinda shuni ta'kidlaymizki, har bir jarayon o'ziga xos yondoshuv hamda metodik jihatlarni o'z ichiga oladi. Fikr-mulohazani berish ham ma'lum uslub, qoidalar majmuidan iborat.

1. "Sendvich" uslubi

Bu eng mashhur va yumshoq usullardan biri bo'lib, uch qismdan iborat:

Ijobiy boshlanuv: Dastlab ta'lim oluvchi yutuqlari to'g'ri bajargan ishlarini e'tirof qilish zarur.

Konstruktiv tanqid: To'g'rilanishi lozim bo'lgan jihatlarni har birini aniq aytish darkor.

Ijobiy yakun: ta'lim olivchiga ishonch bildirish mazkur xatolarni to'g'rilay olishiga motivatsiya berish so'zlari bilan tugatish kerak. Fikr mulohazalarni berishda Konstruktivlik va aniqlik tamoyiliga rioya qilish ish samaradorligini oshiradi.

Masalan umumiy gaplarni ishlatmaslik lozim: "Ishingiz yomon" yoki yaxshi ish emas deyish o'rniga, aynan qaysi qismida xato borligini aniq ko'rsatish kerak. Agar umiy xulosa berilsa to'g'rilash uchun aytilgan iboralar barcha ko'rsatmalar motivatsion jumlar o'z ta'sirini yo'qotadi.

Shuningdek bu usulda aniq faktlarga tayanib ish olib borish lozim: Shaxsiy Hissiyotlarni chetga surib, aniq raqamlar, belgilangan muddatlar va aniq berilgan misollarni keltiring (Masalan: "Topshirish muddati 1 kun kechikildi")

Shaxsiyatga ta'sir qiluvchi salbiylikdan qochish lozim. Topshiruvchining faoliyat bajaruvchining shaxsiy xarakter-xususiyatini emas, bajarilgan ish-harakatni tahlil qilish lozim. "Siz juda shoshqaloqsiz yoki ma'suliyatsizsiz, sekin harakatlanasiz" jumalari o'rniga "Mazkur topshiriqqa jiddiy ko'proq e'tibor berish kerak edi" deyish joiz. Yoki topshiriqlarni bajarishda vaqtni hisobga olish zarur edi. Kabi iboralarni ishlatish o'rinli.

To'g'ri vaqt va joyni tanlash muhim asosiy factor hisoblanadi.

Salbiy feedbackni berishda boshqalarning ko'z oldida bermaslik lozim. Bunday vaziyatda yolg'iz gaplashish muhim.

Vaqtni o'tkazmazlik lozim. Topshiriq bajarilgandan keyin oz vaqt ichida feedbackni bering, modomiki uzoq vaqtdan keyin berilsa, uning ta'sir kuchi pasayib boradi hattoki, yo'qoladi.

Fikr-mulohaza berishda avvalo, natija va yechimga e'tibor qaratish lozim.

Shuningdek, faqatgina xatolarni aytish bilan cheklanish to'g'ri emas.

Mavjud vaziyatni qay tarzda ijobiy tomonga o'zgaritishga oid takliflarni berish lozim yoki bajaruvchi tomon o'zidan yechim so'rash kerak. Bu o'z-o'zini to'g'rilash imkonini beradi ("Bu topshiriqni yaxshi bajarish uchun nima qilish kerak deb o'ylaysiz?")

Diagnostic topshiriqlar, testlar, kuzatish va suhbat kabi metodlardan kompleks foydalanish esa baholashning mazmunini boyitib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, amaliy ko'nikmalari va o'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyatini aniqlashga yordam beradi. U o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini aniqlash bilan birga, ularning keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash, o'qitish jarayonini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagogik diagnostikani boshlang'ich ta'lim amaliyotida tizimli, izchil va maqsadli ravishda qo'llash muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinflarda baholash jarayonida pedagogik diagnostikadan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanini ko'rsatadi. An'anaviy baholashda ko'pincha o'quvchining yakuniy natijasiga e'tibor qaratilsa, pedagogik diagnostika uning bilimni o'zlashtirish jarayoni, individual imkoniyatlari, qiyinchiliklari va rivojlanish dinamikasini kompleks ravishda aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan diagnostik baholash o'qituvchi uchun nafaqat nazorat, balki ta'lim jarayonini boshqarish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Dastlabki diagnostika natijalari o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi bir xil emasligini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Ayrim o‘quvchilar o‘quv materialini tez va mustaqil o‘zlashtirsa, boshqalariga qo‘shimcha tushuntirish, takrorlash va individual yondashuv talab etiladi. Bunday farqlarni aniqlamasdan tashkil etilgan ta‘lim jarayoni ayrim o‘quvchilarning ortda qolishiga, boshqalarining esa o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta olmasligiga olib kelishi mumkin. Demak, dastlabki diagnostika ta‘lim mazmuni, topshiriqlar murakkabligi va pedagogik yondashuvlarni to‘g‘ri belgilashga xizmat qiladi.

Yangi baholash tizimining joriy etilishi ta‘lim jarayonida o‘quvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki uning o‘quv faoliyati, bilimni amaliy qo‘llay olishi, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi va kompetensiyalarni egallash darajasini aniqlashga imkon beradi. Bunday yondashuv an‘anaviy “baho qo‘yish”dan ko‘ra o‘quvchining rivojlanishini kuzatishga qaratilgan. Yangi baholash tartibi, avvalo, o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasiga ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchi o‘zining faqat yakuniy bahosi bilan emas, balki topshiriqlarni bajarish jarayonidagi faolligi va rivojlanish dinamikasi bilan ham baholanadi. Natijada o‘quvchida o‘z bilimini muntazam takomillashtirish, xatolarini aniqlash va ularni tuzatishga intilish shakllanadi.

Baholashga innovatsion yondoshuv mustaqil ta‘lim faoliyatini kuchaytiradi. O‘quvchi topshiriqni tayyor javobni yodlash orqali emas, balki tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va amaliy vaziyatlarda qo‘llash orqali bajarishga yo‘naltiriladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda bu jarayon o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Baholash jarayonida formativ baholash va teskari aloqaning ahamiyati ortadi. O‘qituvchi o‘quvchining xatosini shunchaki qayd etib qolmasdan, uning sababini aniqlaydi va keyingi faoliyatini takomillashtirish uchun tavsiyalar beradi. Shu jihatdan baholash o‘quv jarayonining yakuniy bosqichi emas, balki ta‘limni boshqarish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Diagnostik baholash o‘qituvchi faoliyatiga ham ta‘sir qiladi. O‘qituvchi darsni faqat mavzuni tushuntirish va nazorat qilish asosida emas, balki oldindan belgilangan o‘quv natijalari va mezonlar asosida tashkil etadi. Topshiriqlarni tuzishda o‘quvchining bilimini eslab qolishi bilan bir qatorda, uni qo‘llashi, tahlil qilishi va ijodiy yondashuvi ham hisobga olinadi. O‘quvchilar bilimlari sifatini nazorat qilishning reyting tizimi to‘g‘risidagi nizom (2117-2-sonli hujjat) orqali BSB (Blok-summativ baholash) va CHSB (Choraklik summativ baholash) o‘tkazish tartiblari huquqiy jihatdan mustahkamlangan.

Pedagogik diagnostika yordamida o‘qituvchi har bir o‘quvchining pedagogik ehtiyojlarini aniqlaydi, o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni belgilaydi va dars jarayonini samarali rejalashtiradi. Har bir o‘quvchi ta‘limiy ehtiyojidan kelib chiqib istiqbolli reja asosida faoliyatni olib boradi. Ushbu mezonlarga asoslangan baholash tizimi respublika maktablarida bosqichma bosqich kengaytirib borilmoqda: [11] Dastlab **500 ta maktabda** tajriba tariqasida joriy etilgan. Keyin 2024/2025-o‘quv yilida tizim **1500 ta maktabgacha kengaytirilgan**. O‘quvchining bilimi endi aniq mezonlar bilan xolis va muntazam baholanadi. 2026-2027-o‘quv yilidan boshlab qo‘shimcha **1568 ta** umumiy o‘rta ta‘lim maktabida mezonlarga asoslangan baholash tizimi joriy etiladi. Natijada respublika bo‘yicha yangi tizimda ishlayotgan maktablar soni 5 000 dan oshdi.

Pedagogik diagnostikaning muhim jihatlaridan biri uning baholash jarayonining obyektivligini oshirishidir. Aniq mezonlar asosida tashkil etilgan diagnostika o‘qituvchining subyektiv qarashlari ta’sirini kamaytiradi va o‘quvchilar faoliyatini bir xil talablar asosida baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, diagnostik baholash o‘quvchini boshqa o‘quvchilar bilan taqqoslashdan ko‘ra, uning avvalgi natijalari bilan qiyoslashga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini ko‘rsatadi va unda o‘z imkoniyatlariga ishonchni shakllantiradi.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik diagnostika o‘qituvchi faoliyatini ham takomillashtiradi. Diagnostik ma’lumotlar asosida o‘qituvchi dars mazmunini qayta ko‘rib chiqishi, samarali metodlarni tanlashi, differensial topshiriqlar ishlab chiqishi va ta’lim jarayonini individual ehtiyojlarga moslashtirishi mumkin. Bunda diagnostika natijalari faqat qayd etilib qolmasdan, keyingi pedagogik qarorlar uchun amaliy asos bo‘lishi kerak.

Shuningdek, pedagogik diagnostikadan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, diagnostik topshiriqlarni ishlab chiqish, natijalarni tahlil qilish va har bir o‘quvchi uchun tegishli pedagogik tavsiyalar belgilash o‘qituvchidan yetarli metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Vaqt tanqisligi, baholash mezonlarining aniq belgilanmaganligi va diagnostika natijalaridan tizimli foydalanilmasligi uning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchilarni pedagogik diagnostika metodikasi bo‘yicha muntazam tayyorlash, amaliy seminarlar tashkil etish va baholash vositalarini takomillashtirish zarur.

Pedagogik diagnostika natijalarini tahlil qilishda faqat ball yoki bahoga tayanish yetarli emasligi aniqlandi. O‘quvchining topshiriqni bajarish usuli, yo‘l qo‘ygan xatolari, fikrlash jarayoni va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati ham hisobga olinishi lozim. Bunday yondashuv baholashni rivojlantiruvchi va ta’limiy jarayonga aylantiradi.

Tadqiqot natijalari o‘qituvchining pedagogik faoliyatini takomillashtirishda ham diagnostikaning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Diagnostik ma’lumotlar asosida o‘qituvchi dars mazmuni, metodlari va topshiriqlarini qayta ko‘rib chiqishi, o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni tanlashi mumkin. Shu jihatdan pedagogik diagnostika nafaqat o‘quvchini, balki ta’lim jarayonining samaradorligini ham baholash vositasi hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’limda pedagogik diagnostikadan foydalanish quyidagi natijalarga olib kelishi aniqlandi:

- o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini muntazam aniqlash;
- ta’lim jarayonidagi bo‘shliqlarni o‘z vaqtida bartaraf etish;
- o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish;
- baholashning obyektivligi va shaffofligini ta’minlash;
- o‘quvchilarda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasini shakllantirish;
- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali teskari aloqani rivojlantirish;
- ta’lim natijalarini yaxshilash va o‘quv motivatsiyasini oshirish.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida pedagogik diagnostikani amaliyotga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjudligi aniqlandi. Jumladan, ayrim o‘qituvchilarda diagnostik topshiriqlarni tuzish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va olingan natijalarni tahlil qilish bo‘yicha metodik tayyorgarlik yetarli darajada emas. Bundan tashqari, dars vaqtining

cheklanganligi, o‘quvchilar sonining ko‘pligi va baholash vositalarining yetishmasligi ham diagnostik faoliyat samaradorligiga ta’sir qilishi mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari pedagogik diagnostika boshlang‘ich sinflarda baholash jarayonini takomillashtirish, o‘quvchilarning individual ta’limiy ehtiyojlarini aniqlash va ularning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita ekanini tasdiqlaydi. Diagnostik yondashuv asosida tashkil etilgan baholash o‘quvchining faqat o‘zlashtirish darajasini emas, balki uning rivojlanish imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi. Shu bois pedagogik diagnostikani boshlang‘ich ta’lim amaliyotiga izchil joriy etish ta’lim sifatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, pedagogik diagnostikaga asoslangan baholash boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini xolis aniqlash, ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning rivojlanish imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlash va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagogik diagnostikani boshlang‘ich sinflarda baholash amaliyotiga izchil joriy etish ta’lim samaradorligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

XULOSA. Pedagogik diagnostikaga asoslangan baholash jarayoni baholashning obyektivligi, shaffofligi va adolatligini ta’minlaydi. Aniq mezonlar asosida baholash o‘qituvchi subyektivligini kamaytiradi, o‘quvchilarning individual rivojlanishini kuzatish va ularning o‘quv motivatsiyasini oshirish uchun qulay sharoit yaratadi. Shuningdek, diagnostik natijalar o‘qituvchiga ta’lim mazmuni, metodlari va topshiriqlarini o‘quvchilarning imkoniyatlariga mos ravishda takomillashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagogik diagnostikani samarali qo‘llash uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining diagnostik kompetensiyasini rivojlantirish, baholash mezonlarini takomillashtirish, zamonaviy diagnostik vositalardan foydalanish va olingan natijalarni muntazam tahlil qilish zarur. Diagnostika natijalari faqat baho qo‘yish yoki hisobot yuritish vositasi bo‘lib qolmasdan, o‘quvchilarning keyingi rivojlanishini ta’minlashga yo‘naltirilishi lozim. Umuman olganda, pedagogik diagnostika boshlang‘ich ta’limda baholash jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish va ularning har tomonlama rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu sababli pedagogik diagnostikani boshlang‘ich sinflarda baholash amaliyotiga izchil va ilmiy asosda joriy etish zamonaviy ta’lim samaradorligini ta’minlashning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vazirlar Mahkamasining 263-son qarori: 2024-yil 6-mayda qabul qilingan.
2. 2023-yil 11-sentabrda qul qilingan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi
3. Brookhart, S. M. How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. – Alexandria: ASCD, 2013.
4. Brookhart, S. M. Classroom Assessment Essentials: A Practical Guide for Teachers and School Leaders. – Alexandria: ASCD, 2023.
5. Stiggins, R. J. Assessment for Learning: An Essential Foundation of Productive Instruction // In: Student-Involved Classroom Assessment for Learning. – 5th ed. – Upper Saddle River: Pearson, 2005

6. Heritage, M. (2010). *Formative Assessment: Making It Happen in the Classroom*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, **p. 79**.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmoni
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-son Farmoni.
9. 2024-yil 7-avgustdagi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining buyrug‘i bilan “Mezonlarga asoslangan baholash tizimini umumiy o‘rta ta’lim maktablariga joriy etish bo‘yicha tartib”
10. McMillan, J. H. *Classroom Assessment: Principles and Practice for Effective Standards-Based Instruction*. – 7th ed. – Boston: Pearson, 2018.
11. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim uchun metodik tavsiyalar va baholash mezonlari. – Toshkent, 2022–2024.